

Отримано 22.05.2024р.

Голова
спеціалізованої
вченої ради
ДФ 133.063

Д. філол. н. наук
Бровко О. О.

Голові спеціалізованої вченої ради
ДФ.26.133.063 у Київському університеті
імені Бориса Грінченка
докторові філологічних наук, професору,
завідувачці кафедри української літератури,
компаративістики та гринченкознавства
Факультету української філології, культури
і мистецтва
Бровко Олені Олександрівні

Рецензія

Бондаревої Олени Євгенівни, доктора філологічних наук, професора, головного наукового співробітника кафедри української літератури, компаративістики та гринченкознавства Факультету української філології, культури і мистецтва Київського столичного університету імені Бориса Грінченка на дисертацію **Кравченко Ангеліни Олександрівни** «Художнє моделювання релігійної ідентичності: парадигмальні модифікації в романах і повістях **О. Забужко, Ю. Іздрика, С. Жадана**», подану до захисту на здобуття наукового ступеня доктора філософії з галузі знань 03 Гуманітарні науки зі спеціальності 035 Філологія

1. Актуальність теми дослідження.

Питання сучасної релігійної ідентичності тільки починає осмислюватися українською гуманітарною думкою, але перебуває переважно у полі зору соціологів, культурологів, істориків, психологів, філософів, релігієзнавців тощо.

Ангеліна Олександрівна Кравченко взяла на себе сміливу місію опрацювати релігійну ідентичність у прозових творах культових українських письменників – Оксани Забужко («Книга Буття, глава четверта», «Інопланетянка», «Польові дослідження з українського сексу», «Музей покинутих секретів»), «Казка про калинову сопілку», «Сестро, сестро»), Сергія Жадана («Депеш Мод», «Ворошиловград», «Інтернат»), Юрія Іздрика («Воцтек», «Подвійний Леон», «АМTM»). Для цих письменників аспекти сконструйованої релігійної ідентичності їхніх персонажів стають сегментами загальної розмови про пострадянську, постколоніальну, власне українську ідентичність. З цієї точки зору дисертація вбачається безперечно актуальною, оскільки розглядає персонажів-носіїв релігійної ідентичності багатогранно, у розвитку, у прив'язці до особливостей письменницької ідіостилістики.

2. Наукова новизна результатів дисертації.

Дисертація Ангеліни Олександрівни Кравченко є *абсолютно новаторською працею*, оскільки дисертантка: уточнює межі поняття «релігійна ідентичність персонажа», обґрунтувавши його двоїсту природу – внутрішню, індивідуальну та зовнішню, соціально зумовлену, співвідносить його із системою цінностей, традицій, символів; пропонує власну модель релігійної ідентичності персонажа прозового твору, яка включає аналіз та інтерпретацію прямих відсилань до релігійних елементів (інтертекстуальність, образно-символьні елементи тексту та безпосереднє ідентифікування персонажа з релігією), додаткові непрямі знаки моделювання приналежності до релігійної спільноти (національна ідентифікація, культурно-традиційні впливи, локально-групова приналежність), систему ціннісних орієнтирів (дозволи, упередження, забобони); коригує уявлення про способи конструювання релігійної ідентичності в українському постмодерному тексті.

3. Теоретичне і практичне значення результатів дисертації.

Результати дисертації Ангеліни Кравченко є суттєвим внеском у розробку нової для сучасного літературознавства проблематики – релігійної ідентичності персонажів. *Теоретичним внеском авторки* є насамперед вироблення комплексного методологічного підходу, адже саме поняття релігійної ідентичності персонажа виходить за межі власне літературознавства у суміжні гуманітарні сфери. Створена, обґрунтована та апробована дисертанткою теоретична модель релігійної ідентичності персонажа прозового твору може бути робочою для вивчення інших літературних творів різних письменників, епох, стильових напрямків. *Практичне значення* запропонованих результатів дисертації вбачається очевидним: її матеріали та висновки можуть бути застосовані у міждисциплінарних дослідженнях, подальших інтерпретаційних, історико-літературних студіях, під час розробки програм та викладання історико-літературних курсів, спецкурсів з психології та соціології літератури, а також при написанні кваліфікаційних робіт у вищій школі.

4. Наукова обґрунтованість результатів дослідження.

Дисертанткою застосовано комплексну наукову методологію дослідження релігійної ідентичності, в якій використано сучасні досягнення психологів (З.Фройд, В.Джеймс, Е.Еріксон, Е.Фромм), культурологів (Е.Сміт, Дж.Лірссен), філософів (П.Рікер, З.Бауман, Ф.Шлеєрмахер, В.Декомб, Ф.Фукаяма), антропологів (Е.Тейлор, Дж.Фрезер, К.Гірц), соціологів (С.Холл), істориків (Л.Нагорна), богословів (К.Барт, Т.Келлер), релігієзнавців (М.Еліаде), сполучені з новими літературознавчими методологічними підходами – структурно-семіотичним (У.Еко, Ю.Лотман), герменевтичним (Г.Г.Гадамер), рецептивним (Г.Р.Яус). Для створення власної теоретичної

моделі релігійності літературного персонажа дисертантка вправно послуговується методами аналізу та узагальнення, класифікації та моделювання, а працюючи з конкретними текстами, користується методами соціопсихологічної та герменевтичної інтерпретації, компаративістики, постколоніальних студій, і така складна методологічна амальгама робить результати дослідження глибокими та оригінальними.

Опрацьована у дисертації наукова література (загалом 141 джерело, 34 з яких – іноземними мовами) засвідчує широку ерудицію авторки, надає їй змогу, відштовхуючись від напрацювань у різних сферах наукового осмислення ідентичності, вибудовувати власну наукову логіку та продемонструвати висновки, що є *зрілими та науково коректними, обґрунтованими та достовірними*.

5. Рівень виконання поставленого наукового завдання та оволодіння здобувачем методологією наукової діяльності.

Метою роботи Ангеліна Кравченко визначає розробку теоретичної моделі літературного представлення, формування та розвитку релігійної ідентичності в її структурних зв'язках, а також перевірку цієї моделі на масивах прозових творів трьох знакових сучасних українських письменників. Меті підпорядковується і система завдань, які присвячено обґрунтуванню літературознавчої моделі релігійної ідентичності, розробці алгоритмів її аналізу у прозовому тексті, апробації цієї моделі та узагальненням за результатами її впровадження у літературознавчу практику. Текст дисертації доводить, що усі завдання в ньому *послідовно реалізовані*, а *загальної мети досягнуто*, що дисертантка володіє науковою логікою, доречно оперує системою наукових методів, демонструє навички самостійного літературознавчого аналізу та узагальнюючого синтезу – це засвідчують висновки до розділів та загальні висновки. Дисертація є роботою підготовленого, самостійного у науковому пошуку компетентного фахівця у галузі філології, відповідно, що за період навчання в аспірантурі здобувачка набула не лише ґрунтовних знань, але і необхідних умінь та навичок, розвинула як загальні дослідницькі, так і профільні літературознавчі компетентності та *відповідає рівню доктора філософії* зі спеціальності 035 Філологія.

6. Апробація результатів дисертації. Повнота викладу основних результатів дисертації у наукових публікаціях.

Основні результати дисертації висвітлено у 4 наукових публікаціях Ангеліни Кравченко, 3 з яких надруковано у наукових виданнях, включених до переліку наукових фахових видань України («Літературний процес: методологія, імена, тенденції», «Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Філологія», «Наукові записки. Серія: Філологічні науки»). У цих статтях, а також в 1 додатковій публікації («Синопис: текст,

контекст, медіа») *основні результати дослідження викладено відносно повно*: друковані статті висвітлюють релігійні ідентичнісні кризи персонажів сучасної української літератури, їхній шлях до власної громадянської ідентичності, у тому числі через релігію та віру, роль конструкту молитви у моделюванні ідентичності персонажа сучасного прозового твору. Також дисертанткою виголошено доповіді на 2 міжнародних на 3 всеукраїнських наукових конференціях. Усі доповіді та публікації є одноосібними, чим засвідчується персональний внесок Ангеліни Кравченко у наукову розробку заявленої нею літературознавчої проблематики.

7. Структура та зміст дисертації, її самостійність, завершеність, відповідність вимогам щодо оформлення й обсягу.

Загальну логіку побудови дисертації «Художнє моделювання релігійної ідентичності: парадигмальні модифікації в романах і повістях О. Забужко, Ю. Іздрика, С. Жадана» вирізняють стрункість, цілісність та своєрідний внутрішній науковий сюжет. Робота вповні відповідає усім кваліфікаційним вимогам, містить необхідні компоненти – анотацію, вступ, основні розділи та висновки до них, загальні висновки, список джерел.

У вступі Ангеліна Кравченко приділяє увагу актуальності дослідження, фіксує його зв'язок із міжкафедральною науковою темою Університету Грінченка «Типологія ідентичностей у художньому і критичному дискурсах» (державний реєстраційний номер 0117U005200), визначає мету і завдання роботи, окреслює об'єкт і предмет дослідження, прописує його матеріал, обґрунтовує теоретичну основу та власну комплексну методологію, прописує наукову новизну, включивши в неї і теоретичне значення дисертації, визначає, де і як її результати можуть бути практично застосовані, презентує апробацію результатів, структуру та обсяг дисертації. Тобто, вимоги до вступу в цілому витримано.

У першому розділі відбувається процес міждисциплінарного теоретичного осмислення та конструювання літературознавчої моделі релігійної ідентичності. Дисертантка прагне створити рамкову структуру цього поняття, окреслити його межі, для цього беручи до уваги напрацювання тлумачень ідентичності в інших науках – психології, психоаналізі, соціології, журналістиці, філософії, політології, культурології. Вона звертає увагу, що «міждисциплінарний статус терміна приводить до того, що він залежно від дискурсу позначає доволі широкий спектр понять» (с.25), відтак прослідковує акценти, які кожна галузь гуманітарних знань припасовує концепту «ідентичність» та обирає засадниче для свого дослідження трирівневе розуміння ідентичності: самоідентифікація, групова ідентичність та соціальна приналежність. Окрему увагу приділено релігії як чиннику ідентичності, різним концепціям її досліджень. Розглянуто ціннісну функцію її смислотворення, її регулятивний потенціал та роль у вибудові взаємин людини з сакральним, у символічному освоєнні ціннісної вертикалі. Наголошено, що увагу буде приділено не релігії як такій, не її конфесійним

різновидам, а саме моделюванню релігійної ідентичності у постмодерних художніх текстах – її специфіці у моделюванні соціальної взаємодії (у розділі 2) та її особливостям як індивідуального досвіду (у розділі 3). Тут маємо справедливий акцент, що «що художній твір як створена й обмежена фізично конструкція не може мати такі ж обсяги матеріалу, як реальне буття. Тому при аналізі релігійної ідентичності персонажа (як і будь-якої іншої) варто покладатися не лише на безпосередньо зображені маркери релігійності та певної релігійної системи, а й на явища, які свідчитимуть про них непрямо» (с.42-43). Це спонукає дисертантку брати до уваги наступні аспекти персонажних характеристик: національно-етнічний, культурний, морально-етичний, правовий, аксіологічний. З урахуванням складної взаємодії цих аспектів Ангеліна Олександрівна Кравченко описує структурні зв'язки релігійної ідентичності, зауваживши, що в українському літературознавстві є дослідження окремих інтерпретацій письменниками релігійних тем і мотивів, окремих біблійних жанрів, загальних зв'язків між художнім словом, філософією та релігією, але немає сформованих напрямів, як, наприклад, «Anglophone study of Theology and Literature» у британському дискурсі та «Theology and Literature» в американському. Саме тому праця Ангеліни Олександрівни Кравченко для українського літературознавства є **абсолютно новаторською**.

Другий розділ зосереджено довкола соціальних аспектів релігійної ідентичності. Дослідниця виходить з міркування, що культово-ритуальні та ціннісно-моральні параметри релігії суттєво впливають на формування національної ідентичності великих людських спільнот. У цьому розділі застосовано прийом «гри з двоопуклою лінзою», яка на різних етапах дозволяє різні параметри масштабування шляхом чергування збільшень та зменшень самого предмету розмови. Тут уже приділено увагу конкретним художнім текстам – це «Польові дослідження з українського сексу», «Музей покинутих секретів», «Книга Буття, глава четверта», «Інопланетянка», «Сестро, сестро», «Казка про калинову сопілку» Оксани Забужко, «Депеш Мод», «Ворошиловград», «Інтернат» Сергія Жадана, «Воццек», «Подвійний Леон», «АМ™» Юрія Іздрика. На матеріалі цих текстів аналізуються: культурно-традиційні впливи – через охоплення однорідності/неоднорідності культурних просторів, описаних докладно та розмаїто; фактори локально-групової включеності – через моделювання локально-групової ідентичності персонажів всередині релігійної системи та поза нею; потенціал національно-етнічної приналежності – як визначальний фактор ідентичнісного самоусвідомлення персонажа. Цей розділ демонструє філологічну вправність Ангеліни Олександрівни Кравченко як дослідниці сучасної української літератури, глибоке знання нею аналізованих текстів, вміння працювати з текстовими структурами, відчувати підтексти, інтерпретувати формозміст постмодерної прози. Оскільки ніхто з досліджуваних авторів у творах не демонструє пряму релігійність, авторці дисертації довелося докласти неабияких зусиль, аби її дослідницька мова була релевантною, а логіка – стрункою та аргументованою.

Третій розділ презентує моделі індивідуального шляху персонажа постмодерного прозового твору до релігії. На відміну від відносно стабільних загальних соціальних моделей такий шлях завжди динамічний, і власне динамічність визначає трансформацію дослідницьких підходів дисертантки у цьому розділі, адже тут вона розглядає три типи моделей індивідуального шляху персонажів до релігії: збіжності ціннісних орієнтирів, справжнє або позірне зречення моральних цінностей, долання і вироблення нових орієнтирів/заборон. Саме у цьому розділі видно, наскільки різноманітним є сучасне українське постмодерне письмо, адже три автори торують для своїх персонажів абсолютно різні шляхи до релігійності або зречення від неї. Ангеліна Олександрівна Кравченко, хоча й пише про відомі та часто аналізовані літературознавством і літературною критикою прозові твори, подає абсолютно нову версію їх прочитання й інтерпретації, по-новому артикулює погляди на давно відомих персонажів та на знайомі літературні сюжети, доводить, що усі три автори тяжіють не до конфесійних втілень релігійності своїх персонажів, а до реалізації екзистенційного аспекту віри як руху до позаконфесійного Бога-Творця.

Завершальний, четвертий розділ присвячено конструюванню та деконструюванню образно-символьних полів тексту. У цьому розділі головна увага зосереджена на образах і символах, пов'язаних з релігійними аспектами, а також – що дуже важливо – з контекстами, в яких вони функціонують. Тут теж проявлено схильність дисертантки до класифікування матеріалу, адже вона пропонує виділяти в аналізованих текстах наступні групи образно-символьних полів: утілення божественних сутностей – їх називання, визначення ієрархії та зв'язків (власне образ, образ-деталь, семантизований сакральний верх); книжні образи й інтертексти – елементи інших релігійних текстів, які інтерпретуються сучасними постмодерними прозаїками (художній засіб/прийом, маркер ідентичності персонажа, сюжетна лінія, мотив, концепт, матеріал текстуальної гри); церковно-ритуальні реалії – їх історії та система конотацій, створення довкола них особливих структурно-символічних полів, які потребують широкого авторського художнього інструментарію (традиційна церква, постмодерна деструкція релігійних сенсів, церковно-ритуальні практики, метафоричні поля, мозаїчність). На відміну від двох попередніх розділів, тут нарешті є достатня кількість цитат безпосередньо з художніх творів, і цим увиразнюється абсолютно самотійна дослідницька практика Ангеліни Олександрівни Кравченко. Тут навіть висновки містять класифікаційні структури. Так, у висновках до четвертого розділу виділено три основних смислотворчих навантаження на різні образно-символьні поля. За спостереженнями Ангеліни Олександрівни, звернення письменників до сакральних явищ покликані: «1) зобразити віросповідання персонажа або ж створити повноцінну релігійну структуру, що має конструктивний вплив на ідентичність («Ворошиловград», «Музей покинутих секретів») чи, навпаки, відкидається персонажем («Депеш Мод»); 2) продемонструвати порожність або несправжність одного з просторів художнього тексту, зокрема сакрального чи релігійного простору («Інтернат», «Польові дослідження з

українського сексу», «Ворошиловград», «Депеш Мод»); 3) деконструювати усталений образ. Цей варіант має дві модифікації: деконструкція з подальшим конструюванням, яку пропонує С. Жадан («Ворошиловград»), та тільки деконструкція, мета якої — створення мозаїчного простору, тобто гра заради гри, що її бачимо в Ю. Іздрика («Подвійний Леон», «AM™»)) (с.162-163). Також аналіз текстів дав дослідниці змогу ідентифікувати три моделі функціонування образно-символьного простору релігійного змісту у сучасному художньому письмі: 1) введення образів і символів релігійного простору як засобів художньої виразності; 2) відтворення історико-культурного тла, у якому функціонують персонажі, розгортається сюжет та позиціонується світогляд; деконструкція образно-символьного релігійного простору, яка, у свою чергу, теж має декілька чітких модифікацій.

У висновках узагальнено результати дослідження, названо різновиди моделюванні релігійної ідентичності персонажа сучасного прозового твору: конструктивну (відіграє позитивну роль у динаміці персонажа), формальну (використовується як зовнішня матриця без особистого осмислення і наповнення), деконструктивна (чинить руйнівний вплив на персонажа або є чужою, ворожою), комбінована (у той чи інший спосіб сполучаються попередні різновиди). За способом моделювання релігійної ідентичності також виокремлено три її різновиди: відтворення, переконструювання та створення нової. Приваблює те, що всі класифікації, запропоновані у дисертації Ангеліни Олександрівни Кравченко, є універсальними та робочими для інтерпретації інших художніх текстів, поза межами матеріалу її дослідження.

8. Дотримання академічної доброчесності у дисертації та наукових публікаціях. Відсутність (наявність) академічного плагіату, фабрикації, фальсифікації.

Усі положення дисертації сформульовано науково коректно, оприлюднені ідеї та твердження самостійні, літературознавчо обґрунтовані, належать персонально авторці дисертації. Її апелювання до інших літературознавчих та загальногуманітарних джерел відбувається із дотриманням етики наукових посилань, усі цитати відповідним чином оформлені, робота пройшла необхідні перевірки на антиплагіат. Робота *не містить фабрикацій та фальсифікацій*, усі її джерела є валідними, а проміжні та фінальні висновки – обґрунтованими. Усе це дозволяє констатувати *дотримання здобувачкою вимог академічної доброчесності та наукової етики*.

9. Дискусійні положення та зауваження до дисертації.

Загалом можна було вдовольнитися загальною позитивною оцінкою рецензованої дисертації, але матеріал до дискусії у ній все ж таки наявний..

9.1. Найперше дослідниці забракло методологічної вправності у міркуваннях про проблеми «перебігу» християнської віри та постмодерної культури, які щодо європейських постмодерних практик ще на початку ХХІ ст. осмислив Юзеф Жицінський у праці «Бог постмодерністів», у передмові до якої Тарас Добко сформулював 3 ключових питання, яким присвячено міркування Жицінського: 1) наскільки переконливим може бути християнство для людей на тлі цінностей постмодерної культури? 2) чи можуть сьогодні адекватно сприйматися духовний вимір і *message* християнської благовісти поколіннями, сформованими постмодерною культурою? 3) «чи не приречений Бог чекати на чергову поразку чи навіть катастрофу амбітних людських проєктів, щоб знову бути по-справжньому затребуваним людиною? Чи не приречений Бог бути об'єктом тільки трагічної релігійності, під покровом якої людина так часто ховається від драми і тягарів свого буття?». Якби Ангеліна Олександрівна взяла до уваги методологічно доведену ситуацію певної світоглядної «тріщини», смислових «розривів», доступних сприйняттю «швів» у постмодерній культурі, де всі сакральні тексти інтерпретуються не як недоторканні, а навпаки – як культурні, рефлексогенні, які можуть бути наново «перестворені» в іншій системі колів та координат, це могло би суттєво підсилити її аналітичні міркування.

9.2. Коли йдеться про українську літературну традицію, то ми маємо розуміти, що розкута гра з сакральним текстом у її історії не є преференцією виключно постмодерної доби, вона має опертя у неканонічній, відносно довільній, подеколи навіть апофатичній інтерпретації Святого письма в українському бароко або ж у його апокрифізації в українському модернізмі, тож закономірно, що весь попередній релігійний досвід для українського постмодернізму – це комплексний рефлексогенний культурний текст, майже позбавлений сакральності. Дослідження прозових творів сучасних українських письменників у такому ключі теж, поза сумнівами, мало би свою додану вартість.

9.3. Доволі скромний список джерел – він міг би бути повнішим та більш репрезентативним.

9.4. Мені у роботі конче не вистачило літературознавчого контексту про письменників, чиї твори аналізує Ангеліна Олександрівна, адже про кожного з них написано десятки літературознавчих праць, з яких у бібліографії представлено не так багато. Розумію, що головним критерієм відбору цих паць були апеляції дослідників до конкретних творів та аспектів, взятих до уваги у дисертації, а не до творчих доробків Сергія Жадана, Оксани Забужко та Юрія Іздрика загалом, проте все-таки варто було би ширше представити український науковий дискурс.

9.5. Хотілося би більшої точності в окремих літературознавчих дефініціях. Наприклад, невиправданим натомість стандартного терміну «літературні твори малих жанрів» вбачається використання авторської дефініції «коротші за розміром прозові утворення» (с.57).

9.6. У розділах 2 і 3 авторка дуже ощадливо підійшла до цитування аналізованих художніх творів, хоча обсяг дисертації дозволяв цитувати

більше. Оскільки міркування Ангеліни Олександрівни щодо цих творів вбачаються новаторськими, дуже вартувало би рясніше пересипати аналіз ілюстративним матеріалом.

9.7. У Висновках доречно було би ще раз акцентувати структуру робочої моделі релігійної ідентичності персонажів сучасного прозового художнього твору, адже власне ця створена Ангеліною Олександрівною Кравченко модель є одним із ключових результатів її теоретичних міркувань і практичної аналітики.

10. Загальний висновок про рівень набуття здобувачем теоретичних знань, відповідних умінь, навичок та компетентностей.

Текст дисертації та рівень її апробації засвідчують, що здобувачка наукового ступеня доктора філософії Ангеліна Олександрівна Кравченко – це абсолютно самостійна літературознавиця, яка торує в українському літературознавстві напрям, релевантний «Anglophone study of Theology and Literature» у британському та «Theology and Literature» в американському літературознавстві. Вона вміє відчувати та інтерпретувати складні художні тексти, бачити в них те, що до неї не бачили інші дослідники, не боїться пропонувати власні класифікації та вправно обґрунтовує їх принципи, чим засвідчується *високий рівень набутих здобувачкою знань, умінь, навичок та компетентностей*.

11. Загальна оцінка дисертації і наукових публікацій щодо їхнього наукового рівня з урахуванням дотримання академічної доброчесності та щодо відповідності вимогам.

Загальна оцінка рецензованої дисертації є *однозначно позитивною*, оскільки це сучасна та актуальна, науково самостійна та перспективна в плані подальшого опрацювання наукова розвідка, яка є новаторською як у плані методологічних підходів, так і у рецепції складних художніх текстів різних українських постмодерних авторів. Роботу вирізняють наукова сміливість і широкий гуманітарний кругозір, структурна цілісність і класифікаційне розмаїття.

Це означає, що дисертація «Художнє моделювання релігійної ідентичності: парадигмальні модифікації в романах і повістях О. Забужко, Ю. Іздрика, С. Жадана» є завершеною науковою працею, в якій її авторка Ангеліна Олександрівна Кравченко отримала науково обґрунтовані літературознавчі результати та зробила особистий внесок у створення історії сучасної української літератури.

Рецензована дисертація «Художнє моделювання релігійної ідентичності: парадигмальні модифікації в романах і повістях О. Забужко, Ю. Іздрика, С. Жадана» відповідає вимогам п.6-9 Постанови Кабінету Міністрів України від 12.01.22 р. № 44 «Про затвердження Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової

спеціалізованої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії” (зі змінами) та наказу Міністерства освіти і науки України від 12701.2017 Р. № 40 “Про затвердження вимог до оформлення дисертації”, затвердженого Міністерством юстиції України 03.02.2017 р. за № 155/30023, а її авторка **Ангеліна Олександрівна Кравченко** заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії за спеціальності 035 Філологія.

Рецензент:

головний науковий співробітник
кафедри української літератури,
компаративістики та грінченкознавства
Факультету української філології,
культури і мистецтва
Київського столичного університету
імені Бориса Грінченка,
доктор філологічних наук,
професор

Олена БОНДАРЄВА

